

Neoklasszicizmus(ok) a XIX. és a XX. század fordulóján

A századforduló kaleidoszkópszerű sokszínűsége abból is ered, hogy felgyorsul a stílusirányzatok megjelenése és eltűnése, nemzeti irányzatok jönnek létre, ennek következtében torlódnak, párhuzamosan együtt léteznek a különböző mozgalmak, irányok. Egy-egy építész életművén belül is sűrűsödtek a stílusváltások, az egyéni választásoknak vagy épp a megrendelőnek köszönhetően. A francia és belga art nouveau, a katalán, a bécsi, a müncheni szecesszió, de a holland, a svéd, finn, norvég új irányzatok színezik a palettát az orosz és magyar nemzeti stílus mellett, és a sort még folytathatnánk. A florealis szecessziótól eljutunk Adolf Loosig (1870–1933), aki az ornamentikát bűnnek tartja, közben pedig elterjed a vas-üvegszerkezetek után a vasbeton technológia alkalmazása. Az angol Arts and Crafts és a kertváros mozgalom is nagy hatást vált ki világszerte, Amerikában pedig a chicagói iskola és Frank Lloyd Wright (1867–1959) szerepét sem hanyagolhatjuk el.

Mindezek mellett jelen van a klasszicizálódás is. Ez a jelenség véleményem szerint két alapvető csoportba sorolható.

Az első csoportba sorolhatók azok az alkotók, akik a késői historizmus gondolkodását vallják magukénak. Ők azok a konzervatívok, akik nem tudnak mit kezdeni az új irányzatokkal, de a műgyémeken és művészeti akadémiákon magukévá tették a formatant, megismerték a műszaki lehetőségeket, és mindezeket alkalmazták, nem egyszer újszerű követelményekhez, funkciókhoz. Lássunk néhány nemzetközi, illetve hazai példát!

Ilyen például a stuttgarti iskolázottságú Friedrich von Thiersch (1852–1921) wiesbadeni Fürdőszállodája, amely 1904 és 1907 között épült, és ízléses felmondása a klasszicizmus formatanának, jón oszlopaival, timpanonjával, és a központi terét befedő kupolájával. De ilyen az amerikai szerzőhármas Charles Follen McKim (1847–1919), William Rutherford Mead (1846–1928) és Stanford White (1853–1906) New York-i Pennsylvania pályaudvara, amely 1902 és 1911 között épült. Amerikából megemlíteném még az 1890-ben épült chicagói zsinagógát, melyet Dankmar Adler (1844–1900) és Louis Henry Sullivan (1856–1924), a chicagói iskola mesterei terveztek, és mely zárt tömbjével, félköríves ablakaival idézi a forradalmi építészetet.

Ide kívánczik még a bécsi Otto Wagner (1841–1918) korai munkája, első saját villája a Hüttelbergertrassén, mely 1886 és 1888 között épült, jón oszlopokkal szimmetrikusan, az enteriőrt 1900-ban szecessziós stílusban átépítette.

A magyar építészek közül Schickedanz Albertnek (1846–1915) több megépült épületére is a klasszicizmus dominanciája jellemző. Ő egyébként festőként is

működött, és építészként Herzog Fülöppel (1846–1915) dolgozott. Ők tervezték a Hősök terén a Múcsarnokot, a Szépművészeti Múzeumot és a milleniumi emlékmű architektúráját. Az Erzsébet királyné emlékmű első pályatervén egy klasszikus szemléletű építményt terveztek, a budai várhegyre, az alagút tengelyébe, a meglévő Siklót is belekombinálva az épületbe. Megemlíteném még a kevésbé ismert Voyta Adolfot (1834–1923), akinek a zombori, és a mára már lebontott pápai színháza tartozik ebbe a kategóriába. Pfaff Ferenc (1851–1913) a MÁV tervezőjeként számos, jelentős pályaudvart tervezett, (Zágráb, 1890–1892, Szeged, 1904, stb.) melyek közül a fiumei állomásépület (1907) épült klasszicista stílusban.

A neoklasszicizmus másik csoportjába azokat az alkotókat és példákat sorolnám, amelyek egy másfajta síkját képviselik a klasszikus tradíciók adaptációjának. Kiábrándulván a szecesszió, az art nouveau túlzásaiból, és valamiféle visszafogottabb és racionálisabb irányba fordulván ők is újra rátaláltak az antik formanyelvre,

1. kép.

2. kép.

3. kép.

4. kép.

5. kép.

amit saját habitusuk szerint alkalmaztak, de azért már túljutván a szecesszió felszabadító hatásán, nem tértek vissza a historizmus számukra azért nem elfogadható világához.

Ennek az előképe Franz von Stuck (1863–1928) saját müncheni villája, amely az excentrikus képzőművész saját tervei alapján épült a Heilmann és Littmann építéssz páros segédletével és kivitelezésében 1897–1898-ban. Ennek főleg enteriőrje lenyűgöző. Ugyanakkor az újfajta klasszicizálás elsősorban 1905 után jelentkezett.

Az első példa Oskar Marmorek (1863–1909) bécsi bérháza (1905–1906) még bizonytalan próbálkozás: a geometrikus díszítéssel ellátott, egyszerű, ötemeletes épületet egy timpanonszerű oromzat zárja le.

Merészebb a Wagner-növendék, Joseph Maria Olbrich (1867–1908) két utolsó épülete, a tömegével klasszicista benyomást keltő darmstadti kiállítóhelyiség, a Matilden höhén (1908), illetve dór oszlopos Feinhals villája (1908) Köln–Marienburgban.

A svájci Karl Moser (1860–1936) zürichi Művészháza (Kunsthhaus) 1907 és 1910 között épült. Érdekes Heinrich Tessenov (1870–1947) határozott stilizálása a Drezda–Hellerau-i (1910–1912) Fesztiválszínházánál. Max Berg (1870–1947) fantasztikus műszaki teljesítménnyel és invencióval hatalmas teret fed le Breslauban (Wrocław) a Jahrhunderthalléval (1911–1913), amelynek parképítményei is figyelemre méltóak. A kultikus épületben egyébként látható és hallható volt Max Reinhardt tömegszínháza, Hitler, II. János Pál pápa és Lech Walęsa is.

A szlovén Jože Plečnik (1872–1957) bécsi vasbeton Szentlélek-templomán is alkalmaz klasszikus elemeket.

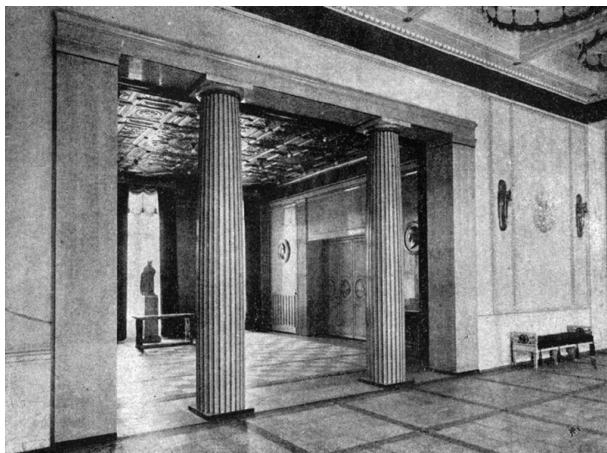
A Wagner-növendék cseh Jan Kotera (1871–1923) prágai Mozarteum épülete (1912–1913) elegáns megoldású, szerény díszítésű homlokzatát timpanonszerű

6. kép.

oromzat zárja le, hasonlóan Marmorek épületéhez, csak hatásosabban.

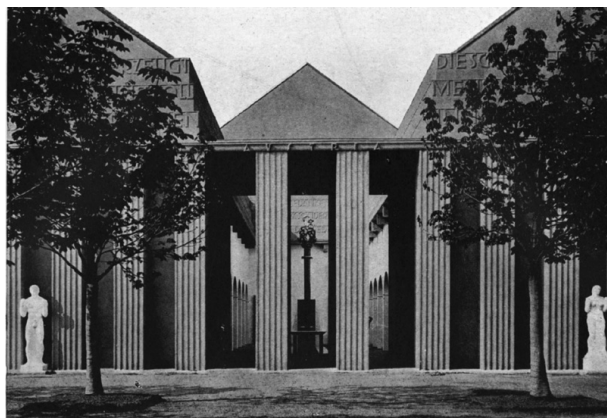
A pályáját festőként kezdő Peter Behrens (1868–1940) első épületét, saját darmstadti villáját még szecessziós stílusban építi az Olbrich által vezetett művésztelepen. 1910 és 1912 között építi a szentpétervári német nagykövetség új épületét, mely merev reprezentativitásával, a főtengelyben lévő szoborcsoporttal szinte megelőlegezi a hitleri korszak trendi építészetét. Persze bizonyára sok múlt a megrendelőn, a vilmosi korszak hivatalnokain, illetve Nagy Péter városának pöffeszkedő birodalmiságán. Sokkal finomabb az 1917-es berni Werkbund-

7. kép.

8. kép.

9. kép.

kiállítás pavilonja. Egyébként Behrens nagy hatással volt expresszív hangütésű modern villáival Árkay Bertalanra (1901–1971).

Az Otto Wagner belső köréhez tartozó Josef Hoffmann (1860–1956) vezető alakja volt a Wiener Werkstättének. Két munkáját kell megemlítenünk itt, az 1913–1915-ös bécsi Skywa-Primavesi villát, és az 1914-es kölni Werkbund-kiállítás elegáns, nagyszabású osztrák pavilonját.

A magyar emlékanyagból először Porgesz József (1880–1944) egy budapesti bérházát említeném, amely kissé hajaz a Marmorek-féle házra, timpanonszerű oromzatával, és tükrözi a még jobban síkban gondolkodó bécsi irány hatását. Lajta Bélát (1873–1920) is megérintette a klasszicizmus új hulláma, erről tanúskodik a Schwarz-család rusztikus arányú síremléke, pedig ő eredetileg több fázison (Lechner, angol hatások, stb.) keresztül jutott el fő műveihez, a Vas utcai iskolához, és a Rózsavölgyi-házhoz.

Hikisch Rezső (1876–1934) Drezdában és Münchenben folytatott tanulmányokat, Paul Wallot (1841–1912) és Theodor Fischer (1862–1938) tanítványaként. Számos klasszicizáló síremléket tervezett. Részt vett az Erzsébet királyné pályázatok későbbi fázisaiban. Ennek az 1911 körül tervezett változatnak egy variációja épült meg a Piarista Gimnázium tövében, Zala György szobrával 1932-ben, de az épületet a II. világháború után elbontották.

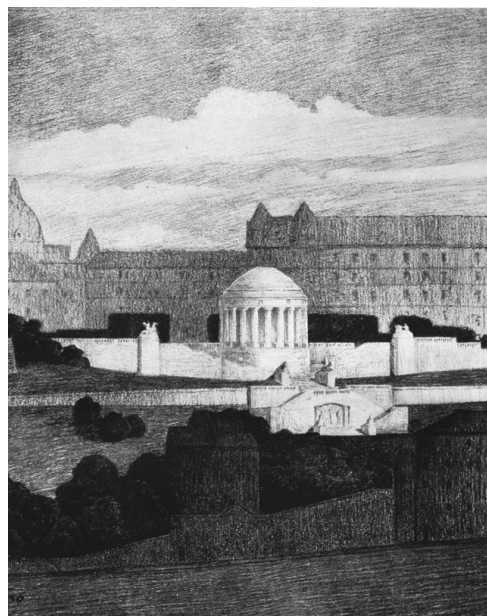
Pogány Móric (1878–1942) és Tőry Emil (1863–1928) tervei szerint épült a Deák téri Adria Biztosítótársaság székháza az 1910-es évek elején. Azóta volt már budapesti rendőrkapitányság, ma pedig hotel. Puritánság és mediterrán hangulat jellemzi a tervet. Tőry, aki 1908-ban társult Pogánnyal, építészeti sztereotípiával és antik építészettel is foglalkozott, tanulmányokat is publikált

10. kép.

11. kép.

12. kép.

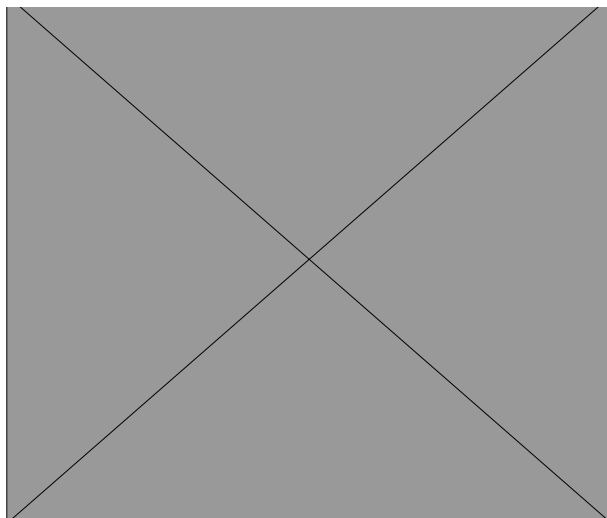
e tárgykörben. Az 1912-es Nemzeti Színház pályázatán is klasszicista tervvel szerepelt, igaz, hogy így cselekedtek olyan kollégák is, mint Medgyaszay István (1877–1959) vagy a Bálint Zoltán (1871–1939) – Jámbor Lajos (1869–1955) páros. Klasszicizál, igaz, kissé szecessziós módon a Népopera is, Komor Marcell (1868–1944) – Jakab Dezső (1864–1932) és Márkus Géza (1872–1912) műve, amely 1911–1912-ben épült fel.

Málnai Béla (1878–1941), aki szerkesztője volt a rendkívül színvonalas, gazdagon illusztrált építészeti-művészeti lapnak, *A Ház*-nak, szintén hatása alá került a trendnek. Erről tanúskodik például Budapesten Tátra utcai háza (1911), és Visegrádi utcai bérháza (1910). Az sem véletlen, hogy XIX. század eleji pesti tervekről közöl cikket *A Ház* 1911-es évfolyamában.

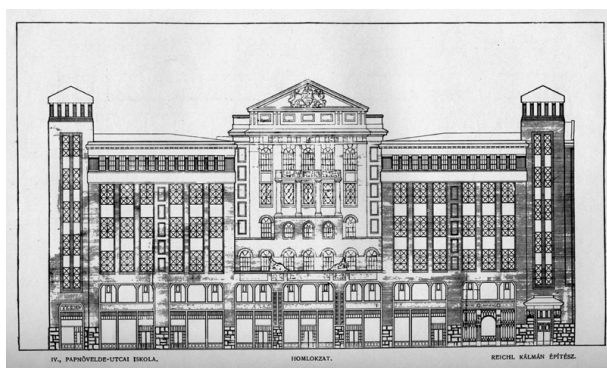
Ifj. Bobula János (1871–1922), aki az 1904-ben elkészült szecessziós munkácsi városházával hívta fel magára a figyelmet, 1912 és 1914 között építi fel a debreceni Pénzügyigazgatóság palotáját.

Reichl Kálmán (1879–1926), aki a Műegyetem elvégzése után festészetet tanult Münchenben. Egyik fő épülete a Papnövelde utcai (Cukor utca) iskola (1911–1913) monumentális épülete, amely a téglá és a kő változatosságával, érdekes térszervezésével gyönyörködtet.

Jánszky Béla (1884–1945) és Szívessy Tibor (1884–1963) 1911-ben társultak és dolgoztak együtt. Jánszky Budapesten végzett és a Fiatalok (Kós, Mende, Tátray, Kozma, stb.) köréhez tartozott, akik a finn építészet és az Arts and Crafts mozgalom hatása alatt álltak, és a magyar középkori és népi architektúra segítségével sajátos magyar építészetet kívántak megalkotni. Szívessy Berlinben és Münchenben tanult. 1912-ben épült az a mediterrán hangulatú villájuk, amely Márkus Emília (1860–1949), a kiváló színművésznő számára készült. Kívül egy-egy részlettől eltekintve (például a bejárati

13. kép.

14. kép.

oszlopok) inkább mediterrán villának tűnik, de ha belépünk a hallba, szép arányú klasszicizáló térbe jutunk, az eredeti mellvédeken stukkó-fríz vonul végig, a föld-

15. kép.

szinti oszlopok és pillérek felett antikizáló maszkokat látunk, ezzel utalva a tulajdonos foglalkozására. Jó lenne ismerni a burkolat színeit.

Minden bizonnyal sokáig lehetne még sorolni a nemzetközi és hazai épület példákat, de mindezt inkább ízelítőnek szántam. A folyamat nem szakad meg a II. világháború végével, gondoljuk csak Loosnak Chicago Tribune pályázati tervére, vagy az északi klasszicizmusra (Asplund, stb.) Ezután következett a hitleri és sztálini architektúra, utóbbi néhány évtizeddel tovább tartott, majd végül a posztmodern. Ezek története azonban már nem ennek az írásnak a keretei közé tartozik.

Klassizismus/Klassizismen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert

Die Erscheinung und Untergang der Richtungen führte zur Vielfalt der Jahrhundertwende. Volksrichtungen sind geboren und es gab gleichzeitig mehrere Bewegungen. Innerhalb des Lebenslaufs eines Künstlers gab es mehrere Wechsel der Stile dank der eigenen Wahl oder der Kunde. Die französische und belgische Art Nouveau, die katalanische, die Wiener und die Münchner Sezession aber auch die niederländischen, schwedischen, finnischen und norwegischen Richtungen haben alles bunter gemacht neben den ungarischen und russischen Volksstilen. Von der florealen Sezession gelangten wir zu Adolf Loos (1870–1933), der die Ornamentik für eine Sünde hielt; in der Zwischenzeit aber verbreitete sich nach der Eisen- und Glaskreuz-

Képjegyzék

1. kép: *Friedrich von Thiersch: Hotel. Wiesbaden, 1904–1907
2. kép: Charles Follen McKim – William Rudtherford – Stanford White: Pennsylvania Vasútállomás New York, 1902–1911.
3. kép: Schickedanz Albert – Herzog Fülöp: A budapesti Erzsébet királyné emlékmű pályázati terve. 1900–1902.
4. kép: Oskar Marmorek: Bécsi bérház. 1905–1906
5. kép: *Jan Kotera: „Mozarteum”, Prága, 1911–1913
6. kép: *Peter Behrens: A német nagykövetség Szentpétervárott. Főhomlokzat. 1910–1912.
7. kép: Peter Behrens: A német nagykövetség Szentpétervárott. Fogadóterem.
8. kép: Peter Behrens: A berni Werkbund kiállítás pavilonja, 1917.
9. kép: *Josef Hoffmann: Az osztrák pavilon
10. kép: *Porgesz József: Budapesti bérház. 1913 körül
11. kép: *Lajta Béla: Síremlék. 1910 körül
12. kép: *Hikisch Rezső: A budapesti Erzsébet királyné-emlékmű pályázati terve. 1911 körül
13. kép: *Tőry Emil – Pogány Mór: A budapesti Adria Biztosítótársaság székházának homlokzati terve, 1912 körül
14. kép: *Reichl Kálmán: A budapesti Papnövelde utcai iskola homlokzati terve. 1912 körül
15. kép: *Jánszky Béla – Szivessy Tibor: Márkus Emília budai villája. 1912 körül

ze die Verwendung der Stahlbeton Technologie. Die englische Arts and Crafts und die Gartenstadtbewegung haben beide weltweit eine große Auswirkung weltweit und wir dürfen auch die Rolle von der Schule von Chicago und Frank Lloyd Wright (1867–1959) nicht vergessen. Nebenbei ist auch die Klassisierung anwesend. Meiner Meinung nach können wir dieses Phänomen in zwei Gruppen verteilen. In der ersten Gruppe sind die Künstler, die dem späten Historismus folgen. In der anderen Gruppe des Neoklassizismus befinden sich die Künstler, die in der Adaption von klassischen Traditionen eine andere Denkweise vertreten. Nach der Enttäuschung von der übertriebenen Sezession und Art Nouveau gingen sie in eine solidere und rationale Richtung und fanden danach die antike Formensprache.

